

A 22-ES CSAPDÁJA ÉS A JOGÁLLAM

Joseph Heller könyvében a 22-es csapda azt példázza, hogy másoknak joguk van bármit megtenni velünk, amit nem tudunk megakadályozni, és mivel hivatalosan ennek alapjául szolgáló szabály sincsen, így az ellen fellebbezni, azt eltörölni, megkerülni is lehetetlen. A hivatalosan nem létező szabály és az igenis létező bürokrácia miatt nem győzhet soha az ember, és egy örült rendszerben csak az örültek boldogulhatnak. Ilyen a magyar jogállam esete is: halott, ahogyan nincs demokrácia sem, és ezek nélkül alkotmányosság sincs, azaz a normatív értelemben vett joguralom hiánya ma állapot. Erre a következtetésre jut Fleck Zoltán,¹ Mészáros Gábor,² és Kazai Viktor Zoltán³ is a *Fundamentum* 2018/2–3. számának Fórum rovatában indított vitában. Az alkotmányosság jogilag pontosan végrehajtott, előre kitervelt lerombolása aligha lehet „alkotmányos ellenforradalom”, ahogyan Halmai Gábor fogalmaz,⁴ hanem egyszerűen csak önkényuralmi ellenforradalom a jog felhasználásával. De ha így van, akkor miért alkalmazuk a ravatalon az alkotmányosság leírására, a joguralomra kialakított fogalmakat, intézményeket? Miért vergődünk ebben a csapdában? Ezt a kérdéstette fel Salát Orsolya a Fórum rovat vitaindító írásában.⁵ Valamennyi hozzászóló szkepszisének adott hangot abban a tekintetben, hogy kezdhünk-e valamit az Európai Unió, az Európa Tanács és bíróságai jogállamiságot számon kérő megállapításaival, ha tervszerű rombolásról, nem pedig szakmai tévedésekről, kisiklásról vagy az alkotmányos értékek hatalmat nem korlátozó átértelmezéséről van szó.

Az etnikai-törzsi politizálás és az elitellenes populizmus egyes személyek (agresszív kisebbségi) uralmát teszi dominánssá – persze, a népakaratra és a többségre hivatkozva – a jog/intézmények arctalan uralma helyett. Majd a történészek megfejtik, hogy a múltból determinisztikusan következett, vagy csak véletlen volt Magyarország esetében a demokrácia, a prosperitás és a jogállam megteremtésére való esély elszalasztása;⁶ azaz, hogy működik-e a 22-es csapda az utóbbi néhány évtizedben a magyar történelemben. Amíg a történészek ezt vizsgálgatják, addig a jogász (elit) úgy tesz, mintha a halott még élne. Vagyis azt vélelmezzük, hogy vannak szabályok, intézmények, dolgozó

bürokrácia – és a jogállam színházi díszletei között⁷ művi valóságot működtetünk: őszinte mondatokkal, valódi érzelmek, emberi indulatok megmutatásával, a nézők vigasztalására, esetleg örömeire. Miért? Mert ez ad esélyt a normalitás megőrzésére, illetve későbbi újraélesztésére.

A díszletek közti játék tétje tehát a normalitás átmentése, azaz a jognak, az erkölcs minimumának, a társadalmi együttélés kereteinek, az emberi jogoknak, a joguralom eszméjének – a hatalomkorlátozás eszközeinek – az őrzése. Ma csak technikai, önérték nélküli eszköz a jogszabályok belső koherencia nélküli, nehezen érthető megfogalmazású, rövid távú politikai célokat szolgáló, naponta megváltoztatható halmaza. Valahol egy vidéki raktárban pihennek az olyan kellékek, mint a bizalomvédelem, a kiszámíthatóság, a megfelelő felkészülési idő, a visszaható hatály tilalma, a jogszabályok nyilvános vitája és előzetes egyeztetése – amelyekre még sokan emlékeznek. Az átmentés célja miatt kell szorgalmazni a jogász etika és felelősség⁸ évtizedek óta mellőzött oktatását, valamint a jogtudat növelését az ismeretterjesztés különböző módjai révén⁹ és a közérthető jogász kommunikáció¹⁰ bevezetésével. A jogállam követelményeiről tehát nem kell lemondani a közbeszédben; éppen ellenkezőleg, minél gyakrabban kell beavatni a nézőket, a színházi gyakorlatból ismert exkurzus módszere révén: tudatosítani, hogy amit látnak, az csak színház, és az előadásnak egyszer vége szakad. Ilyen közszereplői exkurzus, beavatás az is, ha elmondjuk, hogy az adott esetben mi lenne a jogállami

ILYEN A MAGYAR JOGÁLLAM ESETE IS: HALOTT, AHOGYAN NINCS DEMOKRÁCIA SEM, ÉS EZEK NÉLKÜL ALKOTMÁNYOSSÁG SINCS, AZAZ A NORMATÍV ÉRTELEMBEN VETT JOGURALOM HIÁNYA MA ÁLLAPOT.

mi megoldás, miért nem mond igazat valamelyik szereplő, melyik oldalról várható a csábító megjelenése. A másik feladat az, hogy minél több erőfeszítést tegyünk annak érdekében, hogy a jogállamiságot a hétköznapiak részévé, az emberek életére közvetlen hatásúvá tegyük. Ha ez megvalósul, akkor már csak mérhető

vé kell tenni a jogállami működést.

Pontos, matematikai számítási eredmények helyett sok lesz a „puha adat” és percepció a jogállami teljesítmények értékelésében, de ha ezeket egyéb információkkal, például ügyfél-elégedettség mérések, bírósági statisztikai elemzések eredményeivel egészítjük ki, az segítheti az összevetést nemzetközi szinten

is. A jogállamiság mérésére tett kísérlet a World Justice Projekt (a továbbiakban: WJP). El lehet gondolkodni az ennek keretében ismertett adatok láttán azon, hogy vajon Magyarországon dráma vagy komédia van-e műsoron, mindenestre, a külvilág ezek szerint értékelhetőnek találja a díszleteket, ami segítheti a jövőben a normalitáshoz való visszatérést.

A WJP 2019-es jogállamiság-indexe több mint 110 000 háztartás felmérésének adataira, valamint szakértői véleményekre támaszkodik annak megállapítása céljából, hogy a jogállamiság gyakorlati, mindennapi helyzetekben hogyan érzékelhető a világ különböző tájain, összesen 126 országban.¹¹ A teljesítményt nyolc kategóriában, 44 mutató alapján értékeli, amelyek mindegyikét világviszonylatban rangsorolják, valamint az adatokat regionális szinten, illetve jövedelmi szempontok szerint is összevetik (Magyarországot a 35 legmagasabb jövedelmű ország közé sorolják, ezen a kategórián belül az utolsó helyre). Az egyik elemzési szempontot Magyarország esetében nem alkalmazták, mert nálunk nem működnek érdemben olyan informális, kvázi jogvitákat elrendező hagyományos fórumok, mint a világ sok részén. A jogállamiság magyarországi helyzetét a legutóbbi felmérés konklúziója romló tendenciájúnak ítéli, mert alacsonyabb átlagpontoszámot értünk el 2019-ben, mint egy évvel korábban (55 pont helyett 53 pontot), azaz csökkent a jogállami teljesítmény.¹² Míg az országok többségében a helyzetet javulás, vagy legalábbis stagnálás jellemzi, mi a lecsúszó kevesek közé tartozunk. A rangsorban a csúszás mértéke (az 50. helyről az 57. helyre kerültünk) önmagában még nem tragikus, hiszen a vizsgált országok száma is változott (2018-ban még csak 113 országot vizsgáltak, 2019-ben már 126-ot), de szót érdemel, hogy esett a teljesítmény a végrehajtó hatalom feletti kontrollt és a nyitott kormányzást illetően, valamint a polgári bírósági ügyeknél (az igazságszolgáltatás hatékonysága, pártatlansága és a döntések végrehajthatósága tekintetében). Ugyanakkor a lakosság feletti kontroll, a biztonsági és kényszerítő (rendészeti) intézkedések terén javult az ország eredménye. Ez az egyetlen olyan mutató, amelyet illetően Magyarország meghaladja az EU/EGT és a magas jövedelmű országok átlagát, az összes többi mutatót tekintve azonban messze alulmarad. Ha az összesített eredményeket alaposabban megnézzük, akkor láthatjuk, hogy 2018-ban előttünk végzett Szenegál, Trinidad

és Tobago, Jamaica, míg szorosan mögöttünk Mongólia, Brazília és Malajzia. A végrehajtó hatalom érdemi kontrollja tekintetében is színes társaságba kerültünk: 2018-ban úgy lettünk 103. helyezettek, hogy Elefántcsontpart, Moldova, Madagaszkár is előttünk állt, míg mögöttünk végzett (csekély különbséggel) Irán, Afganisztán és Ecuador. A nyitott kormányzás terén 2019-ben a 80. helyen állunk, pedig egy évvel korábban még a 63. helyezettek voltunk, némi hátránnyal Sri Lanka, Mongólia, Barbados után, némileg megelőzve Macedóniát, Kenyát és Guatemalát. A jogszabályok követésében és betartásában a 76. helyről a 82. helyre estünk vissza egy év alatt, míg a polgári igazságszolgáltatás hatékonyságában a 68.

helyről a 93. helyre, így a helyosztón előttünk végzett Suriname, Tanzánia, Ukrajna, szorosan mögöttünk pedig Bosznia-Hercegovina, Nigéria és El Salvador. Talán némi örömhír, hogy tartjuk 55-56. helyünket a büntető igazságszolgáltatás, valamint az alapvető jogok hatékonysága tekintetében a jogsértésekkel szemben és a társadalom védelmében. A rend és a biztonság fenntartásában viszont (90 ponttal) a 10. helyezettek lettünk; ebből a szempontból

2018-ban együtt ünnepelhettünk a szintén toplistás Egyesült Arab Emíráttal, Csehországgal, Kanadával, Ausztriával, Észtországgal és Szlovéniával. Elvégre a jogrendszerek és uralmi módozatok nemes versengése is csak (szín)játék.

JEGYZETEK

1. FLECK Zoltán: Használjuk-e a jogainkat egy jogtalan rendszerben, *Fundamentum*, 2018/2-3, 59-61.
2. MÉSZÁROS Gábor: „Macskabölcső”, avagy a jogállamiság látszata, *Fundamentum*, 2018/2-3, 62-68.
3. KAZAI Viktor Zoltán: A joggyakorlat értelmezésének nehézségei illiberalizmus idején – Érvek a narratív módszer mellett, *Fundamentum*, 2018/2-3, 51-58.
4. Vö. HALMAI Gábor: A jogállami gondolkodás csapdája, *Fundamentum*, 2018/2-3, 47.
5. SALÁT Orsolya: A jogásznemzet esete az autokráciával, *Fundamentum*, 2018/2-3, 45.
6. A gazdaság-történeti elemzések széles köréből lásd pl.: MELLÁR Tamás: *Elvesztegetett évek*, Budapest, Noran Libro, 2018; BOD Péter Ákos: *Megint utat veszítettünk?* Budapest, Noran Libro, 2019.
7. Hasonló következtetést tartalmaz Ágh Attila könyve, amely a demokrácia homlokzatáról, maradék díszlete-

- iről szól, valamint a a demokrácia újbóli bevezetésének útját vázolja: ÁGH Attila: *Civilizációs válság Magyarországon*, Budapest, Noran Libro, 2018.
8. A hazai jogi oktatásban évtizedeken keresztül csak választható tárgyként szerepelt a jogász etika, nem is volt külön tankönyv hozzá. Ez a helyzet csak a közelmúltban, a képzési-kimeneti követelmények reformja során változott, és a kötelezővé tett etikai képzéshez tankönyv is született: NAGY Zsolt – TÓTH Judit: *Jogász etika és felelősség*, Pólay Elemér Alapítvány – Fundamenta Fontium Iuris, Szeged, 2017. 254
  9. Ilyen például a jogklinikai képzés keretében történő ismeretterjesztés, lásd: TÓTH Judit: *Kézikönyv a jogklinikai képzéshez*, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány – Fundamenta Fontium Iuris, 2017.
  10. Számos kezdeményezést említhetünk, ilyen például a közérthetően megfogalmazott jogi szócikkek adatbázisa (<http://www.u-szeged.hu/efop362-00007/adatbazis>) vagy közérthetőség szorgalmazása a közigazgatásban (<http://vilagosbeszed.hu/kozerttheto-fogalmazas-a-kozigazgatásban/>), a bíróságon (<https://birosag.hu/media/aktualis/egyszeru-fogalmazas-es-vilagos-beszed-kozintezmenyeknel>), a büntetőeljárársban (<http://mzszk.hu/hogyan-irjunk-ertthetoen-a-kozerttheto-fogalmazas-tudomany/>). Lásd továbbá: TÓTH Judit: Az akadálymentes jogalkalmazói kommunikációról, *Magyar Jogi Nyelv*, 2017/2, 14–19.; TÓTH Judit: Jogalkalmazói etikai parancs, az akadálymentesített kommunikáció. In: *Tanulmánykötete a „Jog, erkölcs, etika” konferencia előadásai* (Igazságügyi Szolgálatok Jogakadémiája), szerk: SZAKÁLY Zsuzsa, Budapest, Magyar Lap- és Közlönykiadó, 2017, 73–87.
  11. Lásd: <https://worldjusticeproject.org/our-work/wjp-rule-law-index>.
  12. Lásd: <https://worldjusticeproject.org/news/wjp-rule-law-index-2019-global-press-release>.